

ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Σειρά: Ιστορία

Τίτλος: Le naufrage des civilisations

Συγγραφέας: Αμίν Μααλούφ

Μετάφραση: Ε.Κ.

Φιλολογική επιμέλεια: Ελένη Κεκροπούλου

Θεώρηση δοκιμίων: Εύη Ζωγράφου

Σελιδοποίηση: ΑΡΧΕΤΥΠΟ – ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

Εκδόση εξωφύλλου: Φαίδων Σμυρναίος/Αρχέτυπο

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη. Νόμος 2121/1993 και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

Copyright © Ιούνιος 2020:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΝΑΛΙΟΣ

& © Éditions Grasset & Fasquelle, 2019

Σόλωνος 136, 106 77, Αθήνα

Τηλ.: 210 3829339 – 210 3803925

e-mail: sales@enalios.gr

www.enalios.gr

ISBN 978-960-536-592-9

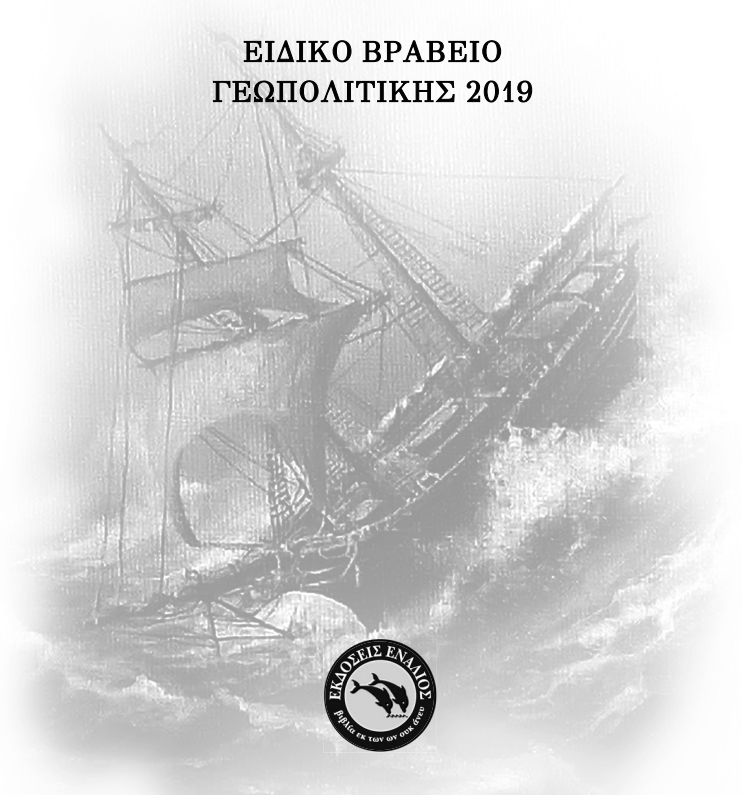
© 2020: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΝΑΛΙΟΣ

ΑΜΙΝ ΜΑΛΟΥΦ

Το ναυάγιο των πολιτισμών

Στη Μέση Ανατολή και στον Κόσμο

ΕΙΔΙΚΟ ΒΡΑΒΕΙΟ
ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 2019

*Αφιερώνεται στη μητέρα μου,
στον πατέρα μου,
και στα εύθραυστα όνειρα
που μου μετέδωσαν.*

Πρόλογος

Οι άνθρωποι γνωρίζουν τα γινόμενα.
Τα μέλλοντα γνωρίζουν οι θεοί,
πλήρεις και μόνοι κάτοχοι πάντων των φώτων.
Εκ των μελλόντων οι σοφοί τα προσερχόμενα
αντιλαμβάνονται. Η ακοή
αυτών κάποτε εν ώραις σοβαρών σπουδών
ταράττεται. Η μυστική βοή
τους έρχεται των πλησιαζόντων γεγονότων.
Και την προσέχουν ευλαβείς...

(Σοφοί δε προσιόντων)
Κωνσταντίνος Καβάφης (1863-1933)

Γεννήθηκα μια χαρά στην υγεία μου μέσα στις
αγκάλες ενός θνήσκοντος πολιτισμού – και σ’
όλη τη διάρκεια της ύπαρξής μου είχα το αίσθημα
ότι επιζώ, χωρίς να μου αξίζει μα ούτε και να φταίω
σε κάτι, την ώρα που ένα σωρό πράγματα γύρω μου

γκρεμίζονταν σε ερείπια. Κάπως σαν κινηματογραφικός ήρωας που διασχίζει έναν δρόμο την ώρα που όλα τα σπίτια ένα γύρο γκρεμίζονται, μα αυτός γλυτώνει ανέπαφος, τινάζοντας τη σκόνη από τα ρούχα του, ενώ πίσω του μια πόλη ολόκληρη μεταβάλλεται σε σωρό από σκύβαλα.

Το είχα αυτό το θλιβερό προνόμιο, απ' τη στιγμή που πήρα την πρώτη μου ανάσα. Οπωσδήποτε, είναι κι αυτό ένα χαρακτηριστικό της εποχής μας, αν την συγκρίνουμε μ' εκείνες που προηγήθηκαν. Άλλοτε, οι άνθρωποι αισθάνονταν πως είναι όντα εφήμερα μέσα σ' έναν κόσμο σταθερό κι αμετάβλητο. Ζούσαν στις χώρες που είχαν ζήσει οι γονείς τους, δούλευαν όπως είχαν εργαστεί εκείνοι, γιατροπορεύονταν όπως κι εκείνοι, μορφώνονταν όπως κι εκείνοι, προσεύχονταν κατά τον ίδιο τρόπο, μετακινούνταν με τα ίδια μέσα. Οι τέσσερις γιαγιάδες και παππούδες μου και όλοι τους οι πρόγονοι εδώ και δώδεκα γενιές γεννήθηκαν κάτω από την ίδια οθωμανική δυναστεία – πώς να μην την θεωρούν αιώνια;

Οι Γάλλοι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού, ονειροπολούσαν πάνω στα θέματα της κοινωνικής τάξης και της μοναρχίας της χώρας τους. Σήμερα, όλα αυτά φαντάζουν όλο και πιο μακρινά. Κατά τη διάρκεια

μιας ζωής, προλαβαίνουμε να δούμε να εξαφανίζονται κράτη, αυτοκρατορίες, λαοί, γλώσσες, πολιτισμοί.

Η ανθρωπότητα μεταμορφώνεται μπροστά στα μάτια μας. Ποτέ άλλοτε η ανθρώπινη περιπέτεια δεν ήταν τόσο προμηθεϊκή, ούτε τόσο γεμάτη κινδύνους. Για τον ιστορικό, το θέαμα του κόσμου είναι συναρπαστικό. Και ταυτόχρονα τον γεμίζει αμηχανία και ανησυχία.

Γεννήθηκα μέσα στο λεβαντίνικο σύμπαν. Σήμερα όμως ξεχνάμε το γεγονός ότι οι περισσότεροι από τους συγκαιρινούς μου δεν ξέρουν πια τι είναι αυτό στο οποίο αναφέρομαι.

Είναι αλήθεια ότι δεν υπήρξε ποτέ κάποιο έθνος που να έχει αυτό το όνομα. Όταν κάποια βιβλία αναφέρονται στο Λεβάντε, η ιστορία του είναι ασαφής και η γεωγραφία του ασταθής. Πρόκειται για ένα αρχιπέλαγος εμπορικών πόλεων, συχνά παράκτιων –όχι πάντα βέβαια– από την Αλεξάνδρεια ως την Βηρυτό, την Τρίπολη το Χαλέπι ή την Σμύρνη, κι από την Βαγδάτη ως την Μοσούλη, την Κωνσταντινούπολη, την Θεσσαλονίκη, την Οδησό και το Σεράγεβο.

Όπως την χρησιμοποιώ εγώ, η απαρχαιωμένη αυτή ονομασία δηλώνει το σύνολο τοποθεσιών ή παλιών πολιτισμών της μεσογειακής Ανατολής που συναντήθηκαν με τα νεότερα αντίστοιχα της Δύσης. Από τη συνάντηση αυτή, γεννήθηκε ένα διαφορετικό μέλλον για τους ανθρώπους. Ή έτσι έπρεπε.

Θα επανέλθω περισσότερο διεξοδικά σ' αυτό το ραντεβού που χάλασε, αλλά πρέπει από τώρα να πω κάτι για να ξεκαθαρίσω τη σκέψη μου: Αν τα διαφορετικά έθνη και οι οπαδοί των μονοθεϊστικών θρησκειών είχαν εξακολουθήσει να ζουν μαζί σ' αυτήν την περιοχή του κόσμου και είχαν καταφέρει να συνταιριάξουν τις μοίρες τους, η ανθρωπότητα ολόκληρη θα είχε μπροστά της για να την εμπνέει και να φωτίζει τον δρόμο της, ένα ευφραδέστατο μοντέλο αρμονικής συμβίωσης και ευημερίας. Δυστυχώς, συνέβη το αντίθετο, επικράτησαν τα μίσση κι η αποστρέφση, κι η ανικανότητα συμβίωσης έγινε ο κανόνας.

Τα φώτα του Λεβάντε έσβησαν. Και το σκότος επικράτησε σ' ολόκληρον τον πλανήτη. Πράγμα που, κατά τη δική μου άποψη, δεν αποτελεί σύμπτωση.

Το λεβαντίνικο ιδεώδες, όπως το έζησαν οι δικοί μου, κι όπως ήθελα πάντα να το ζήσω κι εγώ, απαι-

τεί από τον καθένα να αποδεχτεί όλες του τις εκφάνσεις – και λίγες από τις εκφάνσεις των ιδανικών των άλλων. Όπως κάθε ιδεώδες, το αποθυμούμε και το επιδιώκουμε χωρίς ποτέ να το πετυχαίνουμε απόλυτα, αλλά, και μόνο η αποθυμιά είναι εξυγιαντική, δείχνει τον δρόμο που πρέπει ν' ακολουθήσουμε, τον δρόμο της λογικής, τον δρόμο του μέλλοντος. Θα φτάσω μάλιστα στο σημείο να πω ότι αυτή ακριβώς η αποθυμιά σημαδεύει σε μιαν ανθρώπινη κοινωνία το πέρασμα από τη βαρβαρότητα στον πολιτισμό.

Σ' όλη την παιδική μου ηλικία, παρατηρούσα τη χαρά και την υπερηφάνεια των γονιών μου όταν αναφέρονταν σε στενούς φίλους που ανήκαν σε άλλες θρησκείες ή προέρχονταν από άλλες χώρες. Η φωνή τους έπαιρνε ένα μόλις διακριτό χρώμα. Που ωστόσο μετέδιδε ένα μήνυμα. Κάτι σαν οδηγίες χρήσης, θα έλεγα σήμερα.

Εκείνη την εποχή το πράγμα μου φαινόταν φυσιολογικό, ούτε που το σκεφτόμουν, ήμουν πεπεισμένος πως έτσι συνέβαινε κάτω από όλους τους ουρανούς. Πολύ αργότερα κατάλαβα πόσο σπάνια ήταν αυτή η εγγύτητα ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνότητες, που βασίλευε στο σύμπαν της παιδικής μου

ηλικίας. Και πόσο εύθραυστη ήταν. Πολύ νωρίς στη ζωή μου, θα την έβλεπα να θαμπώνει, να ξεφτίζει κι εντέλει να εξαφανίζεται, αφήνοντας πίσω της μόνο σκιές και νοσταλγία.

Έχω δίκιο να λέω ότι τα σκότη απλώθηκαν στον κόσμο την ώρα που έσβησαν τα φώτα του Λεβάντε; Δεν είναι απρεπές να μιλάω για σκότη ενόσω οι συγκαίρινοί μου και εγώ γνωρίσαμε την πιο θαυμαστική τεχνολογική πρόοδο όλων των εποχών; Την ώρα που έχουμε στ' ακροδάχτυλά μας όλη την ανθρώπινη γνώση; Που οι όμοιοι μας ζουν όλο και πιο πολύ και με καλύτερη υγεία απ' ό,τι στο παρελθόν; Που τόσες χώρες του παλιού «Τρίτου Κόσμου», αρχίζοντας από την Κίνα και την Ινδία, βγαίνουν επιτέλους από την υπανάπτυξη;

Εδώ ακριβώς όμως, βρίσκεται το θλιβερό παράδοξο ετούτου του αιώνα: Για πρώτη φορά στην Ιστορία έχουμε τα μέσα να απαλλάξουμε το ανθρώπινο είδος από όλα τα δεινά, για να το οδηγήσουμε γαλήνια προς μια εποχή ελευθερίας, απρόσκοπτης προόδου, πλανητικής αλληλεγγύης και κοινής ευημερίας. Κι ωστόσο, νά που τραβάμε με όλη μας τη φόρα προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Δεν είμαι από εκείνους που τους αρέσει να πιστεύουν ότι «πριν ήταν καλύτερα». Οι επιστημονικές ανακαλύψεις με συναρπάζουν, η απελευθέρωση του πνεύματος και του σώματος με μαγεύει και θεωρώ προνόμιο να ζω σε μια εποχή τόσο εφευρετική και ακράτητη όσο η δική μας. Ωστόσο, παρατηρώ εδώ και μερικά χρόνια όλο και πιο ανησυχητικά συμπτώματα, που απειλούν να ακυρώσουν όλα εκείνα που πέτυχε ως τώρα το είδος μας, όλα εκείνα για τα οποία είμαστε νόμιμα περήφανοι, όλα εκείνα που συνηθίσαμε να αποκαλούμε «πολιτισμό».

Πώς φτάσαμε σ' αυτό το σημείο; Τούτην την ερώτηση κάνω κάθε φορά που βρίσκομαι αντιμέτωπος με τους δυσοίωνους σπασμούς αυτού του αιώνα. Τί συνέβη; Σε ποιές στροφές δεν έπρεπε να στρίψουμε; Μπορούσαμε να τις αποφύγουμε; Κι είναι ακόμα δυνατό σήμερα ν' αλλάξουμε πορεία, να στρίψουμε αλλιώς το διάκι;

Αν προσφεύγω σε μια ναυτική ορολογία, το κάνω επειδή η εικόνα που με κατατρύχει εδώ και μερικά χρόνια είναι εκείνη του ναυαγίου: Ένα πλοίο μοντέρνο, απαστράπτον, σίγουρο για τον εαυτό του και θε-

ωρούμενο αβύθιστο σαν τον *Τιτανικό*, που κουβαλάει ένα πλήθος επιβατών από κάθε χώρα και κάθε τάξη, και πλέει κάτω από τους ήχους μιας φανφάρας προς τον χαμό του.

Χρειάζεται να προσθέσω ότι δεν παρατηρώ ως θεατής αυτήν την πορεία; Βρίσκομαι κι εγώ μέσα στο πλοίο, μαζί μ' όλους τους συγκαιρινούς μου. Μ' εκείνους που αγαπώ πολύ κι εκείνους που αγαπώ λιγότερο. Μαζί μ' εκείνους που νίκησα ή νόμισα πως νίκησα. Σ' όλο αυτό το βιβλίο, θα προσπαθήσω να κρατήσω τον πιο σοβαρό τόνο. Βλέπω, όμως, με φόβο να μας πλησιάζουν όλο και πιο πολύ τα παγόβουνα που εμφανίζονται μπροστά μας. Και με αληθινό πάθος προσεύχομαι, με τον τρόπο μου, στον Ουρανό, να καταφέρουμε να τα αποφύγουμε.

Το ναυάγιο, προφανώς, είναι μία μεταφορά. Αναγκαστικά υποκειμενική, αναγκαστικά κατά προσέγγιση. Θα μπορούσαμε να βρούμε πολλές άλλες παρομοιώσεις για να περιγράψουμε πώς παραπαίει τούτος ο αιώνας. Αυτή είναι, όμως, που με στοιχειώνει. Τον τελευταίο καιρό, δεν περνάει ούτε μια ημέρα που να μην έρθει στο μυαλό μου.

Συχνά, πολύ συχνά δυστυχώς, με κάνει να την θυμάμαι ο τόπος που γεννήθηκα. Όλα εκείνα τα μέρη

που λατρεύω να προφέρω τα αρχαία τους ονόματα – Ασσυρία, Νινευή, Βαβυλώνα, Μεσοποταμία, Έμεσα στον Ορόντη, Παλμύρα, Τριπολίτιδα, Κυρηναϊκή, το βασίλειο του Σαβά που το έλεγαν και «Ευδαίμονα Αραβία»... Οι κάτοικοί τους, κληρονόμοι των πιο αρχαίων πολιτισμών, έφυγαν πάνω σε σχεδίες και βάρκες, ακριβώς σαν τους ναυαγούς.

Κάποιες φορές, φταίει η κλιματική υπερθέρμανση. Οι γιγάντιοι παγετώνες που δεν σταματάνε να λιώνουν. Ο Αρκτικός ωκεανός που τους καλοκαιρινούς μήνες γίνεται πλωτός, για πρώτη φορά εδώ και χιλιετίες. Οι τεράστιοι όγκοι που αποκόπτονται από την Ανταρκτική. Τα νησιώτικα έθνη του Ειρηνικού που τα τρώει η έγνοια πως σύντομα θα βρεθούν κάτω από τα νερά... Πρόκειται, πραγματικά, να γνωρίσουν μέσα στις επόμενες δεκαετίες ναυάγια της Αποκάλυψης;

Άλλοτε, η εικόνα είναι λιγότερο συγκεκριμένη, λιγότερο αιχμηρή, περισσότερο συμβολική. Όταν συλλογίζομαι την Ουάσιγκτον, ας πούμε, την πρωτεύουσα της πρώτης παγκόσμιας δύναμης, εκείνης που υποτίθεται πως πρέπει να δίνει το παράδειγμα μιας ενήλικης δημοκρατίας και να ασκεί πάνω στον υπόλοιπο πλανήτη μια εξουσία σχεδόν πατριική, ναυάγιο

δεν είναι αυτό που ονειρεύομαι; Κανένα τυχερό πλεούμενο δεν ταξιδεύει στον ποταμό Ποτόμακ που την διασχίζει. Κατά μία έννοια, αυτό που έχει βουλιάξει είναι το πιλοτήριο του πλοίου μιας βουλιαγμένης ανθρωπότητας – η ανθρωπότητα ολόκληρη έχει ναυαγήσει.

Άλλοτε πάλι, πρόκειται για την Ευρώπη. Το όνειρο της ενοποίησής της είναι, όπως το βλέπω εγώ, το πιο πολλά υποσχόμενο όνειρο του καιρού μας. Τί απέγινε; Πώς μπορέσαμε να το αφήσουμε να καταστραφεί κατ' αυτόν τον τρόπο; Όταν η Μεγάλη Βρετανία αποφάσισε να εγκαταλείψει την Ένωση, οι υπεύθυνοι της ηπείρου έσπευσαν να ελαχιστοποιήσουν το ζήτημα και να υποσχεθούν θαρραλέες πρωτοβουλίες για τα μέλη που παραμένουν, ούτως ώστε να γίνει μια επανεκκίνηση. Ελπίζω, μ' όλη μου την καρδιά, να το καταφέρουν. Μα στο μεταξύ, δεν μπορώ να κρατηθώ και να μην μουρμουρίσω ξανά: «Τί ναυάγιο!».

Μακρύς είναι ο κατάλογος όλων εκείνων που χθες μόλις έκαναν τους ανθρώπους να ονειρεύονται, τους ανύψωναν το πνεύμα, κινητοποιούσαν την ενεργητικότητα τους, μα που σήμερα έχουν χάσει τη γοητεία τους. Αυτή η αδιάκοπη ακύρωση των ιδανικών που

επηρεάζει όλα τα συστήματα, όλα τα δόγματα, δεν μου φαίνεται άσχετη με ένα γενικευμένο ηθικό ναυάγιο. Ενώ η κομμουνιστική ουτοπία βυθίζεται στην άβυσσο, τον θρίαμβο του καπιταλισμού τον συνοδεύει μια αισχρή αποχαλίνωση των ανισοτήτων. Ίσως, οικονομικά, αυτός να είναι ο λόγος ύπαρξής του. Στο ανθρώπινο επίπεδο όμως, στο ηθικό επίπεδο, και πέρα από κάθε αμφιβολία και στο πολιτικό επίπεδο, πρόκειται αναμφισβήτητα για ναυάγιο.

Λένε κάτι αυτά τα λιγοστά παραδείγματα; Κατά την άποψή μου, δεν λένε αρκετά. Εξηγούν οπωσδήποτε τον τίτλο που διάλεξα, αλλά δεν επιτρέπουν ακόμα να συλλάβουμε το ουσιώδες. Να κατανοήσουμε ότι λειτουργεί μια σειρά δυσχερειών που κανείς δεν την προκάλεσε ηθελημένα, αλλά που την υφιστάμεθα όλοι με τρόπο βίαιο και απειλεί να ακυρώσει τους πολιτισμούς μας.